

ОБЩЕСТВЕНИ НАГЛАСИ КЪМ ДЕЙНОСТТА НА ГРАЖДАНСКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ

Резултати от национално
представително проучване
2024 г.

Настоящото изследване е изготвено с помощта на фондация „Америка за България“, като част от проект „Устойчив растеж на гражданските организации“.

Отговорността за изразените мнения и становища в настоящия доклад с резултатите от проучването е изцяло на екипа изследователи и по никакъв начин не може да се счита, че документът отразява официалните позиции на фондация „Америка за България“.

AMERICA FOR
BULGARIA
FOUNDATION

Съдържание

I. ОСНОВНИ ЦЕЛИ И ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ПРОУЧВАНЕТО	3
II. АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИТЕ	5
1. Ценности и доверие като социален капитал на гражданското общество	5
2. Гражданската активност, промяната на средата и ролята на референтните групи ...	9
3. Представителство и взаимодействие с граждански организации.....	12
4. Доверието в гражданските организации - динамика, имидж, фактори и бариери; публичната комуникация като фактор за изграждане на доверие.....	15
5. Източници на информация и разпознаваеми форми на гражданска активност	23
III. ОБОБЩЕНИЕ И ОСНОВНИ ИЗВОДИ	27

I. ОСНОВНИ ЦЕЛИ И ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ПРОУЧВАНЕТО

Настоящото проучване е четвъртото от периодичните проучвания, провеждани от Алфа Рисърч (2018г., 2020г., 2022г. и 2024г.) с възложител БЦНП. Целта им е да хвърлят допълнителна светлина върху развитието на гражданското общество в България, ролята на гражданските и неправителствени организации, предизвикателствата пред които са изправени, очакванията към тях и оценка на дейността им. Всички проучвания са частично сравнителни, което позволява да се проследят основни тенденции през шестгодишния период. Същевременно, включването на индикатори, отразяващи социалната специфика през съответната година, дава възможност за надграждане на натрупаното знание и регистриране на зараждащите се нови промени в динамиката на отношенията „граждани – граждански организации“.

Основните цели и задачи на проучването са:

- Да измери динамиката в базисните ценности, които споделят българските граждани и ролята им за формиране на активно гражданско общество. Да проследи влиянието на доверието като социален капитал върху потенциалната гражданска активност (драйвър или бариера пред нея);
- Да проследи нивата и формите на лична активност – участие в различни граждански инициативи, дейности на неправителствените организации, разпознаваеми гражданските организации (ГО), значими каузи и дейности;
- Да измери динамиката в отношението към ГО, както и да конкретизира факторите, от които то зависи – лична ангажираност, степен на информираност, публичен образ и пр.;
- Да установи обществените нагласи относно приемливите форми на партньорство между държавата и ГО;
- Да очертае възможни насоки за по-ефективна дейност и влияние на ГО върху демократичното развитие на българското общество.

Параметрите и характеристиките на проучването са представени в таблицата по-долу:

ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ПРОУЧВАНЕТО	
Реализация на проучването	Алфа Рисърч
Възложител	Български център за нестопанско право
Период на провеждане	25 април – 7 май 2024 г.
Методология	Количествено проучване
Представителност	За пълнолетните жители на страната
Обем на извадката	N = 1030 души
Метод на формиране на извадката	Стратифицирана по регион на местоживеене с квота въз основа на признаците пол, възраст, образование
Метод на набиране на информацията	Пряко стандартизирано интервю по домовете на респондентите с таблети

ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ИЗВАДКАТА (%)				
Тип населено място	София-столица	21.5	Българска	86.7
	Областен град	38.3	Турска	9.7
	Малък град	18.7	Ромска	2.8
	Село	21.4	Друга	0.9
Възрастова група	18-29 г.	13.1	Учащ	3.7
	30-39 г.	17.9	Работник (ръчен труд)	18.5
	40-49 г.	23.3	Служител (неръчен труд)	31.5
	50-65 г.	26.0	Интелигентия, свободни професии	7.6
	Над 65 г.	19.7	Частен собственик/самонает/Земеделски стопанин	8.3
Образование	Висше и полувисше	41.3	Безработен	4.2
	Средно	44.9	Пенсионер	22.1
	Основно и пониско	13.8	Домакиня	2.3
			Друго	1.3
Пол	Мъж	51.7		
	Жена	48.3		

II. АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИТЕ

1. Ценности и доверие като социален капитал на гражданското общество

В проучването през 2024 г. отново е включен блок въпроси за основните ценности, които споделят българските граждани. Макар и не непосредствено свързан с оценката на неправителствения сектор, този аспект е важен, първо, защото регистрира състоянието на обществото и социалните групи, с които работят организациите (за да са автентични, те трябва да се съобразяват с тези ценности) и второ, защото, ако целят промяна, те трябва да са наясно къде, как и в какви форми тя може да се случи.

В този блок присъстват както така наречените традиционни (колективистични) ценности, така и модерните (либерални, индивидуалистични). Резултатите през 2022г. ясно показаха, че огромното мнозинство от българите поставя абсолютен приоритет върху традиционните, а либералните стоят на съществена дистанция от тях. Доколкото преобладаващата част от неправителствения сектор споделя и защитава именно модерните ценности, акцентиращи върху индивидуалните права на хората, това води до перманентна дистанцираност и подозрителност към тези организации, както и лесното разпалване на страхове у хората, че традиционни за техния живот неща могат да бъдат атакувани и дори - отнети. Важен акцент в проучването от 2022г. беше регистрираното „обръщане“ на привърженици на традиционни ценности в неочаквани поддръжници на такива либерални ценности като „правото на личен живот, без да се подчиняваш на религиозни, етнически и други норми“, „личното достойнство“, вземането на автономни решения. Както показва анализът, това „обръщане“ имаше за основа характерните за онзи период антиваксьорски настроения и антизападна пропаганда, които успяха да „привлекат на своя страна“ тези ценности и да ги инкорпорират в идеологията си, но не само откъсвайки ги от демократичните принципи, а и атакувайки чрез тях гражданските общности (обвинявайки ги в двуличие, лицемерие, двоен морал, тъй като се противопоставят на конспиративни теории, фалшиви новини и пр., въздигнати от тях в „право на лично мнение“).

Какво показват данните през 2024 г.?

- Традиционните семейни ценности продължават да бъдат абсолютен приоритет и ядро на българската ценностна система – между 50 и 78 на сто поставят на първо място децата, семейството, родителите. С по-слаба привързаност се ползват „родината“ (38%) и религията, вярата (22%), които остават на нивото на 2022г., но доколкото те образуват един общ ценностен комплекс със семейството, продължават да бъдат инструмент за бързо мобилизиране на емоционална енергия.
- Същевременно се формира един клъстер от либерални ценности, които макар и на дистанция от около 25-30 пункта след традиционните, се споделят вече от достатъчно широк и разнороден кръг хора - не само привърженици на либералната демокрация, но и индивидуалистично ориентирани десни, или неутрални избиратели. Тук влизат: свободата (53% - ръст от 9 на сто), върховенство на закона (46%), правото на собственост (48% - ръст от 6%) и

правото на личен живот (46%, ръст от 4%), свободата на изразяване и свободата на движение (по 43%, ръст респективно от 4 и 9 на сто).

В известен смисъл извън тази класификация остават общочовешките, но придобиващи особена актуалност предвид геополитическата обстановка и зелените политики ценности като запазването на мира (52%), както и чистата природна среда (40).

Фигура 1

СПОДЕЛЯНИ ЦЕННОСТИ (%)			
	2020 г.	2022 г.	2024 г.
Семейството	73.2	74.7	78.5
Децата	65.9	67.2	67.8
Родителите	41.7	47.8	50.2
Родината	29.9	38.7	38.0
Религията ми, вярата ми	20.8	23.9	22.6
Правото на собственост	34.6	42.1	47.6
Личното достойнство, да не бъда уникален както в семейството, така и извън него	40.0	45.0	46.6
Да живея в страна с върховенство на закона и без корупция			46.4
Правото ми на личен живот	40.7	42.0	45.9
Свободата на движение	29.2	35.1	43.6
Правото ми свободно да изразявам мнение, да гласувам и избирам	36.3	38.8	42.6
Запазването на мира	51.6		
Чистата околна среда – въздух, вода, природа	41.0	46.8	40.3

База: Цялата извадка

Както и при предишните проучвания, т.нар. традиционни ценности се споделят масово от всички социални групи. Същевременно, ясно се наблюдава ръст на либералните ценности, на първо място сред хората с висше образование, жителите на големите градове, служители, частни собственици и интелигенция, заети в проспериращи отрасли, но, макар и бавно, и сред останалите социални слоеве. Ядро на тази група от ценности е „върховенството на закона“. Фокусът върху тази тема през последните две години несъмнено е довел до повишаване на значимостта ѝ сама по себе си. От своя страна, острото политическо и социално противопоставяне е изострило чрез нея и чувствителността към ценности като свобода, свобода на движение и изразяване, лично достойнство, права на личността. В политическо отношение е налице известна ценностна еднородност на иначе доста хетерогенни групи с различна политическа ориентация. При добра комуникация това „сближаване“ би могло да се използва доста по-ефективно от гражданския сектор.

Като цяло, колкото по-политически активна е една социална група, толкова в по-голяма степен споделя и ценности извън традиционните. Интересна е ситуацията при младежите (18-30г.). Те са силно индивидуалистично ориентирани, поради което ценят свободата, правото на свободно движение, личното достойнство, но много по-слабо правото да гласуват, върховенството на закона, както и традиционните *религия и родина*.

Ако обобщим, политическата социализация е много важен фактор за ценностната ориентация и изисквания спрямо средата на живот. В този смисъл негативните демографски процеси в България, от една страна и все по-голямата апатия и незаинтересованост на младото поколение, от друга, чисто обективно затварят хоризонта и мащабите за гражданска ангажираност, основана на ценностите на либералната демокрация. Основен носител на ценностните промени и политическата култура се явява средното поколение, което, както ще видим по-

долу, е и най-активно граждански. Без политическа и гражданска социализация на младото поколение обаче е налице сериозен риск от силно стесняване на демократичната гражданска база в следващите години.

Ценностите в едно общество се променят бавно и в този смисъл не е реалистично да се очакват резки промени за две години, или пък да се извеждат кардинални заключения на база моментни движения. Разгледани през призмата на социалната динамика в периода между двете проучвания, могат да се направят следните изводи:

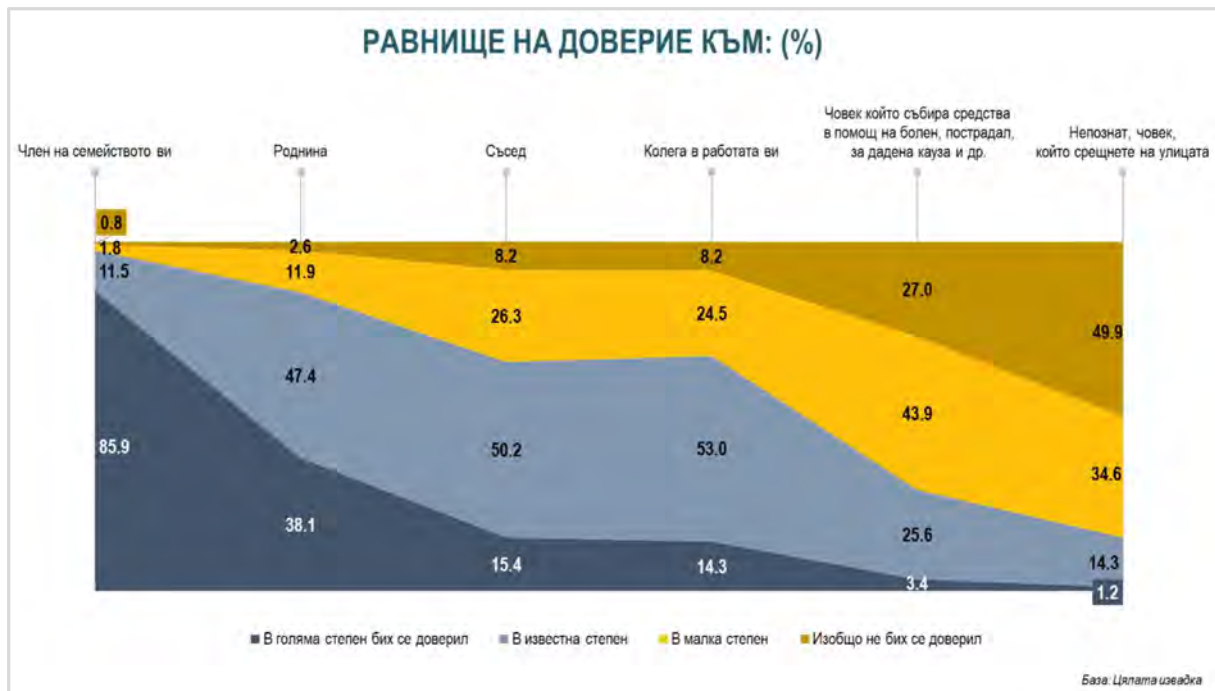
- Както и при други индикатори, така и тук се запазва поляризацията в българското общество. Много ясно се обособяват две групи - тази на привържениците на традиционните ценности, които приписват изключително ниска стойност на индивидуалистичните; и групата на привържениците както на традиционните, така и на индивидуалистични ценности, която вече става по-хетерогенна – освен сред либерално ориентираните високообразовани групи, се разпростира и към по-десни, не непременно либерални привърженици на свободната пазарна икономика и националния суверинитет.
- Ядро на първата група са хората над 60г., но и част от най-младите, живеещи в по-малките областни центрове и близките селища, служители, или заети с ръчен труд, със средно и основно образование, но към тях се присъединяват и около 30% от висшистите. В политически план тези хора са привърженици на националистическите и русофилски партии (понастоящем – на Възраждане, Български възход и БСП). Между 30 и 40 на сто от симпатизантите на ГЕРБ също влизат в тази група.
- Ядро на втората група, споделящи освен традиционните, и индивидуалистичните ценности, са хората на възраст 30 – 55г., с по-високо образование, професионален и социален статус, представители на частния бизнес, свободните професии, служители в сферата на по-високите технологии, основно от София и 3-4 големи града. В политически план – много ясно изразено – привърженици на ДБ, ПП, но и почти половината от тези на Възраждане, над 60% от симпатизантите на ИТН.

Към ценностните предпоставки за развитието на активно гражданско общество би следвало да се включи и степента на доверие между членовете на едно общество. През последните десетилетия различни теоретични и емпирични проучвания изследват и доказват ролята на доверието като механизъм за социална кохезия, за поставяне на общи цели, мобилизация около постигането им и гражданска ангажираност.

Отделни сравнителни проучвания в България (като Европейското изследване на ценностите – 2014, 2019г.) показват, че по този показател страната ни се намира на едно от последните места не само в ЕС, но и в по-широкия ареал на европейските страни.

Споделяйки разбирането, че осъзнато и системно гражданско действие е невъзможно без доверие между хората от една социална общност, в настоящото проучване включихме класическия въпрос за доверие между хората в стесняващи се референтни кръгове.

Фигура 2

Имайки предвид традиционният характер на доминиращите в обществото ценности, не е учудващо, че хората от най-близкия семеен кръг се ползват с много високо доверие (85%). Тук изненади не може да има. Ако има съществен проблем по отношение на доверието е, че извън членовете на семейството, всички останали представителни на които и да било социални групи се ползват с изключително ниско доверие. Колкото по-външен става кръгът, толкова по-малко е доверието. Високото доверие постъпателно спада от роднина (38%), съсед (15%), колега в работата (14%), набиращ средства за болен, за кауза и пр. (3%), случаен човек на улицата (1%).

Големият социологически проблем и респективно проблем за граждански обединения и действия не е високото доверие в най-близките (това е нормално и подразбиращо се), а крахът, пълното отсъствие на доверие между членовете на обществото, дори само поради факта, че са членове на една общност. Оттук, всички призови за обединение, за граждански каузи, звучат фалшиво. Също така, могат да са призови „срещу“, а не призови „за“. След като не се доверяваш на никого, много лесно е да формираш позиция „анти“, да разпалваш подозрения и съмнения, а не желание за обединение. Тази отчужденост е добре известна. Това, което стъписва, са изключително високите, заразителни размери, които е придобила.

Сравнителни социологически проучвания отдавна са установили, че успешните общества и държави са онези, между членовете на които има базисно доверие (колебаещо се около, или надхвърлящо 35-40%). Другите общества са общества без сцепление, без спойка, в които много лесно едни социални групи могат да бъдат настроени срещу други. Чисто манипулативното поддържане на поляризация, противопоставяне, недоверие е *par excellence* механизъм за упражняване на непомерна власт върху индивида.

В такава среда работата на гражданските организации, които по презумпция и по правило се основават на граденето и поддържането на социални общности между хора, обединени около кауза и ценности, а не на роднински връзки, е изключително трудна. Въпреки това, както ще видим от резултатите по-долу, някои позитивни тенденции са налице и предпоставките за това са в усилията да се създават зони на доверие и успех. Във всички случаи, една от мета целите на ГО е именно тази – да работят за създаване на доверие в обществото, за обединения и ангажираност. В противен случай, алтернативата е авторитарна или автократична власт, която налага своите цели и модел на действие (вкл. постигайки определено благосъстояние на хората), но без никаква имунна система на съпротива или ангажираност, ако базисни интереси, или права на членове на общността бъдат на/раз/рушени.

2. Гражданската активност, промяната на средата и ролята на референтните групи

Регулярните проучвания, които Алфа Рисърч провежда от 2018г. насам показват, че през последните шест години гражданската активност, макар и бавно „пълзи нагоре“. В моментите, в които обществото беше изправено пред драматични ситуации (Ковид кризата, войната срещу Украйна, бежанската вълна и пр.) наблюдавахме „взрив“ на съпричастност, доброволчество, дарителство. След затихването обаче на най-острите фази на кризите, активността се възвръщаше приблизително на обичайните си нива. Този повтарящ се модел ясно показва, че не може да се разчита единствено на катализиращи ситуации за увеличаване на структурираното гражданското участие, а е необходима постоянна и дългосрочна работа от страна на неправителствените организации и гражданските сдружения за неговото развитие.

В това отношение проучването през 2024 г. показва ясна позитивна динамика в следните направления:

- Дарителство – ръст с 4 процентни пункта, като вече са надхвърлени нивата от 40 на сто и то остава най-популярната и широко разпространена форма на гражданско участие;
- Активност в социалните мрежи – втора по популярност и с устойчив обхват от около една четвърт от пълнолетното население на страната;
- Доброволчество, участие в петиции, подписки, общи събрания на местно равнище – т.е. фокус върху решаване на конкретни казуси и проблеми – ръст с 3 до 6 процентни пункта;
- Участие в дейността на гражданско сдружение или НПО – от 2.7 на 7 на сто;
- Общо снижаване дела на хората, които не са имали никаква форма на гражданско участие – от 51% на 41%. Т.е. определено може да се говори за цялостен ръст на гражданската активност, за излизане от един критичен минимум, отвъд който при благоприятни условия може да се очаква по-нататъшно разширяване на обхвата и интензивността на тази активност.

Фигура 3

Вие лично, участвали ли сте в някои от следните инициативи през последните две години? (%)			
/Възможен е повече от един отговор/			
	2020 г.	2022 г.	2024 г.
Дарителска акция	39.5	37.3	40.5
Фейсбук групи, участие в блогове и форуми	30.5	33.6	26.9
Подкрепа на петиция, подписка	18.2	16.4	17.2
Полагал съм доброволен труд	9.0	11.5	13.1
Общи събрания за решаване на проблем в селището/квартала, където живея	8.5	6.6	10.1
Участие в протест/и и/или стачка	4.3	8.5	8.6
Подаване на жалба в институции	7.7	7.3	7.8
Участие в дейност на НПО	3.5	2.7	7.0
Обществени обсъждания и дискусии	5.2	5.0	5.9
Спортен/фен клуб	4.8	3.6	5.6
В политическа партия	2.1	2.0	5.5
Синдикат, профсъюз	2.9	4.7	4.8
Хор, пенсионерски клуб	4.2	2.9	2.9
Подаване на сигнал до медии	3.5	2.9	2.6
Нито едно	42.2	51.0	41.3

База: Цялата извадка

Запазва се тенденцията хората с висше образование, от столицата и големите градове, заети в модерни отрасли на икономиката (където има и по-развити форми и практики на дарителство и гражданско участие) да са най-активни. Над 85% от тези социални групи са участвали поне в една форма на гражданска активност през последните две години (при средно 40%). Две трети от тях са дарявали, всеки втори е участвал в подписка или петиция, всеки четвърти е доброволствал.

На този фон продължава да буди тревога тенденцията за висока пасивност на най-младите възрастови групи, очертана още в предходното проучване (2022г.). В много отношения тя е съотнесима с поведението на най-възрастните и ниско образовани групи от малките населени места. **Едва 19.7% от най-младите и 14% от хората над 65г. са се включили в някаква форма на активност през последната година, при близо 60% за средните възрастови групи.** Младите са изключително редки и спорадични участници във всякакви форми на активност – дарителство, подписки, петиции, подаване на сигнали, обществени обсъждания и дискусии, дори и в такива, типични за западните общества младежки прояви като – протест, манифестации, участие в блогове и форуми по различни проблеми. **Единствено при доброволството и спортните клубове активността им е сходна с тази на средните възрастови групи.** Недоверието към колективните действия сред младежите е много високо – те са склонни на радикални

протести, но бързо се разочароват и абдикират от устойчив, постоянен натиск и ангажираност за промяна на средата. Ето защо е още по-наложително ГО да насочат специални и по-адекватни усилия за създаване на чувствителност и привличане на повече млади хора към активност.

Настоящото проучване тества ролята и на още един фактор за формиране на гражданска активност – референтната среда, която се очертава като изключително важен неин „драйвър“/мотиватор. Данните показват, че 61% от „активните“ имат приятели, които също са взели участие в някаква инициатива, кауза, дарение, или доброволчество в името на дадена кауза (при средно 33% за цялото пълнолетно население). Освен това, тъй като голяма част от тях са работещи, логично нараства делът и на онези, които имат подобни примери сред колегите си – 38% от тях, при средно 16% за всички анкетирани. Т.е. потвърждава се ролята и отговорността на компаниите за стимулиране на екипите към подкрепа на каузи, за пренос на позитивни практики в българската среда и цялостно повишаване на ангажираността с личния принос към обществото.

Фигура 4

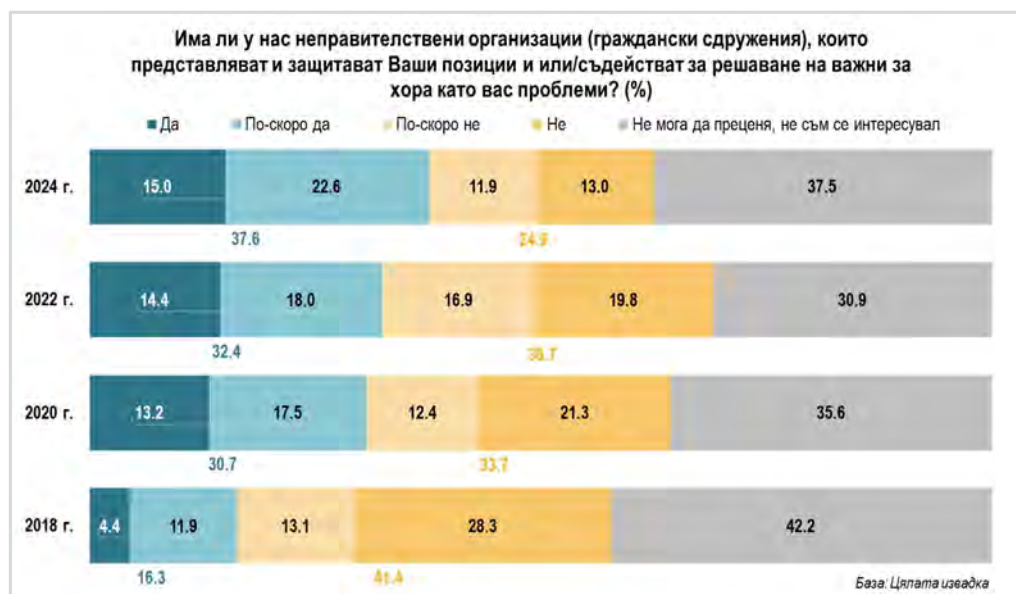
Тревожният резултат тук е, че всеки втори (50.4%) не познава лично нито един човек, който е взел участие в някаква гражданска инициатива, доброволчество, или е направил дарение. Т.е. в обществото са налице два противоположни процеса. От една страна, увеличава се обхватът и интензивността на групите, които по един или друг начин са ангажирани с каузи (активните хора живеят и в активна среда, имат референтни кръгове, които имат същия тип гражданско поведение). От друга страна обаче, съществуват огромни пространства, своего „социални пустини“, където не само липсва подобна активност, но няма и примери, които да доведат до заразяване и ентусиазиране на нови съмишленици.

Като общ извод трябва да посочим, че „пречупването“ на средата (за момента основно в столицата и големите градове, но и в някои по-малки населени места, където вече има достатъчно примери за активни малки локални общности) би бил един от най-значимите цялостни ефекти от дейността на ГО. Слабото звено е активността на младите хора, които за разлика от поколението на сегашните 40-60 годишни, участвали в своята младост в големите политически протести и промени (1989 – 1997) никога не са били масово въввлечени в ярка политическа и гражданска кауза, нито пък като връстниците си в западните университети, участва в дебатите по големите актуални социални проблеми. Другата очевидна слабост са силните регионални разлики, особено видими в местата с най-възрастно, намаляващо и зависимо население.

3. Представителство и взаимодействие с граждански организации

Последователните усилия и нараснал капацитет на гражданските организации да работят с различни социални и регионални групи за представителство и защита на техните интереси, надграждат позитивните резултати, регистрирани още в проучването през 2022г.

Фигура 5

От 2018 до 2024 два пъти е нараснал делът на хората, които смятат, че след неправителствените сдружения има организация, която представлява техните интереси или съдейства за решаването на важни за тях проблеми (от 16% на 38%). Негативните мнения бележат ясен спад (от 41% на 25%). И тук, както и при въпроса за участието, трябва да отбележим, че плавно и като че ли незабележимо на пръв поглед промяна, започва да достига нива, които вече по-осезаемо променят наситеността на средата – особено в по-големите населени места и сред активните социални групи. Ситуацията е все още много различна сред хората с по-ниски доходи и образование, в по-малките населени места и по-възрастните, но самото разширяване на кръга от хора, които имат

досег с ГО и виждат смисъл да се обръщат към тях, създава предпоставки за промяна в обществените нагласи към тях.

В съотношението между хората, които се чувстват представени и тези, които не се чувстват представени от някоя организация, първите вече доминират (38%:25%). Това се случва за първи път, откакто Алфа Рисърч провежда това регулярно проучване и е още един знак за обществена трансформация, макар, за жалост, тя не винаги да се артикулира публично, поради което остава скрита и подвластна на т.нар. „спирала на мълчанието“¹. Усещането за „представителство“ е един от най-силните противодействащи фактори на пропагандата, насочена срещу неправителствения сектор. Ето защо в своите публични комуникации ГО в много по-голяма степен трябва да подчертават кого представляват, какви проблеми се опитват да решават, за кого те биха били от полза и пр.

По-систематичното взаимодействие с ГО (като техен сътрудник, или обръщане за помощ и консултация) остава на равнището от 2022 г. (общо 12.6%), но значително нараства дялът на хората, които декларират, че са подпомагали дейността на конкретна организация (с дарение, като доброволци или др. под.) – от 12% на 26%. От много високите 82% (почти без промяна от 2018г. до 2022г.) на 61% е намалял дялът на хората, които по никакъв повод не са имали контакт с ГО през последните две години. Да, все още този дял е висок, но промяната е чувствителна. Потвърждение на това, че различни индикатори показват движение в една позитивна посока е и фактът, че двойно нараства дялът на онези, които са имали контакт с ГО - от 20% на 39.

Фигура 6

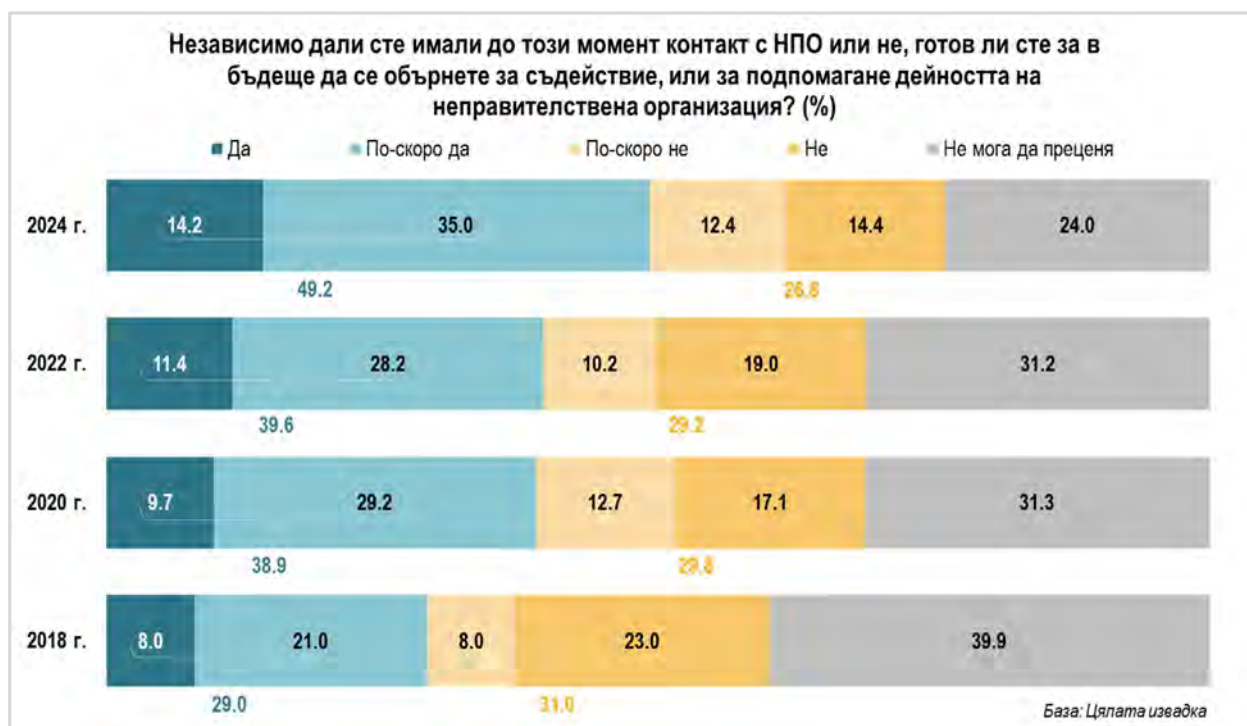

¹ Понятие, въведено от германската изследователка Елизабет Нойл Нойман, с което тя бележи изтласкването от медийно и публично внимание на определени феномени, което води до тяхното постепенно затихване.

Готовността за търсене на съдействие от НПО следва същата плавна положителна тенденция – от 29% през 2018г., на 40% през 2022г и на 49% през 2024г. Профилът на склонните да се обърнат към граждански организации е същият както на тези, които вече са имали контакт с някоя от тях – малко повече жени, отколкото мъже, средно поколение, от столицата и големите градове, интелигенция, служители и частни собственици. Единствената разлика (и потенциално добър знак), е рязко по-високият дял учащи се, които заявяват такъв интерес. Имайки предвид другите индикатори за степента на гражданска активност (или по-скоро, пасивност) на младите хора и учащите се, тук ще проявим предпазливост за по-категорични заключения, но заявеният потенциал би следвало да се използва по-активно от ГО.

И още един важен извод се налага от профила на членуващите, подкрепящи, или обръщащите се за помощ към ГО – противно на очакването, че това ще са хора в неравностойно положение, с по-ниски доходи, или специфични проблеми (които търсят подкрепа), се оказва, че преобладават хората с по-висок статус, образование и възможности. Техният индивидуализъм е като правило по-силен (също както и на младежите), но очевидно сред тях постепенно се налага разбирането и културата за необходимостта от общностно действие, подкрепа, участие в каузи и промяна на средата. Т.е. в случая не става въпрос за автоматизъм на определени социални характеристики (възраст, образование, статус, доходи), а за надграждане над тях на споделена култура и ангажимент към кауза, или общност.

Фигура 7

4. Доверието в гражданските организации - динамика, имидж, фактори и бариери; публичната комуникация като фактор за изграждане на доверие

Въпреки характерният за българина „етатизъм“, който продължава да достига високи нива, вкл. заради демографския профил на преобладаващата част от българското население, проучването регистрира устойчиво разбиране за необходимата роля на ГО във взаимодействието им с държавата.

Фигура 8

Ако си помислите за развитието на българското общество, какво бихте казали - разчитате ли държавата сама да се справя с проблемите или е необходимо и гражданите и техни сдружения активно да съдействат, да защитават своите права? (%)			
	2020 г.	2022 г.	2024 г.
Разчитам държавата сама да решава проблемите на хората, не е необходима намеса на гражданите, на техни сдружения, неправителствени или др. под организации	15.8	21.7	25.7
Гражданите и техните сдружения трябва да подпомагат решаването на различни проблеми и да създават по-добра среда, тъй като държавата сама не е способна да се справи	37.4	33.7	35.5
Гражданите и различни техни сдружения трябва не само да подпомагат решаването на проблемите, но и да се борят за каузи, да защитават правата на хората , защото държавата лесно може да злоупотреби с тях	32.2	29.4	31.4
Не мога да преценя	14.6	15.2	7.3

База: Цялата извадка

Една четвърт от анкетираните продължават да смятат, че държавата сама трябва да решава проблемите на хората, без да е необходима намесата на гражданите, или техни сдружения. Две трети обаче са на противоположното мнение. От тях близо 36 на сто са на мнение, че участието на ГО е необходимо, тъй като държавата не може сама да се справи, а 31% смятат, че ГО трябва да упражняват включително контрол и натиск, тъй като държавата не просто не е в състояние да се справи, а може да злоупотреби с правата на гражданите. Установените нагласи не са много по-различни от предишни години. Показателна обаче е устойчивостта, с която въпреки многобройните атаки срещу неправителствения сектор, ролята на ГО във взаимодействието им с държавата се оценява като важна и позитивна. **Същевременно, влиянието на гражданските организации върху законодателство, противопоставянето им на неправомерни административни разпоредби и защитата на граждански права често се подценява при публичното представяне дейността на дейността им, а на него следва да се обръща много по-голямо внимание.**

Ако относно ролята на ГО върху различни аспекти от държавното управление нагласите се запазват без съществена промяна спрямо предходни проучвания, то мненията за капацитета и експертизата на неправителствения сектор бележи съществен ръст.

Фигура 9

През 2022г. 23% заявяват, че биха се доверили за решаването на даден проблем в най-голяма степен на представител на правителството (23%), три пъти по-малко – на представител на бизнеса, на НПО, или на парламента (съответно, 8.5%, 8.2%, 8.6%).

През настоящата 2024г. доверието към експерт от НПО нараства двойно (до 17.3% - няма друг подобен ръст към нито една от останалите позиции), с което се изравнява с представител на правителството (17.5%). Малко след тях е представител на бизнеса с 13.8%.

Като обща тенденция, представителите на гражданското общество и бизнеса акумулират нарастващо доверие. Точно обратният процес се наблюдава при политически обвързаните длъжности, които на фона на управленската криза през последните две години губят доверие. Натрупването на добър стартов потенциал задължава експертите на НПО да бъдат наистина с високо качество и да компенсират дефицитите, които нестабилното и конфликтно управление произвежда.

Анализирайки тези данни, трябва да отбележим и това, че все още близо 44% от гражданите се затрудняват да посочат на кого имат доверие, което съответства на цялостния скепсис и разочарование в обществото от управленските решения и ефективност и е поредното проявление на прословутия български негативизъм. Т.е. пред усилията за постигане на такива равнища на доверие, които да позволят обединението около кауза, стои още дълъг път, който трябва да бъде извървян.

За първи път в проучването тази година беше включен и свободен (отворен) въпрос, който цели да измери образа на ГО/НПО на спонтанно равнище, през асоциациите и характеристиките, които хората свързват с този сектор.

Позитивният образ: тук са изброени общо 40 конкретни характеристики, което само по себе си говори за един достатъчно диференциран и различим образ на ГО. Топ 10

характеристики събират три четвърти от отговорите и може да се смята, че около тях се концентрира основният имидж на сектора.

Фигура 10

Позитивни асоциации с граждански и НПО организации (ТОП 10)	%
Помощ, подкрепа, грижа (най-общо)	21.5
Помощ за хора/деца с увреждания, болни	9.8
Набиране на средства за хора в неравностойно положение, благотворителност	7.9
Граждански контрол над управляващите, коректив, натиск за промяна в законодателството	7.2
Дарения - дарителски кампании, средства, храни, дрехи	6.2
Има необходимост от НПО, добре е, че ги има, добри каузи	5.5
Проактивност, ангажираност, гражданско участие	4.8
Екология, защита на околна среда	4.7
Съпричастност, разбиране, милосърдие, емпатия	4.3
Променят нагласите в обществото, промяна на средата, развитие	4.3

База: Цялата извадка

Най-разпознаваемата и популярна характеристика е „помощ, подкрепа, грижа“ (22%), следвани от „помощ за хора/деца с увреждания“ (10%) и набиране на средства за хора в неравностойно положение (8%). Въпреки тази доминираща констелация, към която може да се включат още „съпричастност, милосърдие“, „дарения“ и др., все по-различим става и образът на ГО като променящи средата и упражняващи контрол над управляващите. Четирите посочени групи характеристики по тази ос (граждански контрол, коректив, проактивност, ангажираност, промяна нагласите на обществото и на средата, добри каузи) събират общо 22%, т.е. всеки пети разпознава и ролята на ГО за промяна на средата и на нагласите в обществото. При хората с по-високо образование, активна възраст и живеещи в големите градове събират 44% посочвания и доминират в образа на ГО.

Негативният образ: Посочени са общо 31 негативни характеристики, като Топ 10 от тях събират 54% от отговорите. Така, още на ниво първоначално количествено обобщение се вижда, че негативите не доминират, нито като обхват, нито като интензитет.

Фигура 11

Негативни асоциации с граждански и НПО организации (ТОП 10)	(%)
Злоупотреба със средства, кражби и лъжи	18.1
Липса на прозрачност и гласност	9.8
Обслужване на чужди интереси	4.0
Не се справят с корупцията	3.6
Търсене на лични облаги и обогатяване	3.6
Слабоактивни, симулация на дейност, действат бавно, не са в състояние да променят средата	3.4
Липса на обществено доверие	3.2
Неясно финансиране	3.0
Политически зависимости, конформизъм, слугинаж	3.0
Фалшиви/нелегитимни, перачи на пари	2.4

База: Цялата извадка

Съдържателно, основните негативни характеристики на сектора гравитират около три групи.

- ✓ Злоупотреба със средства, кражби, лъжи (18%); търсене на лични облаги и обогатяване (3.6%)
- ✓ Неясно финансиране (10%), обслужване на чужди интереси (4%), неясно финансиране (3%), политически зависимости (3%)
- ✓ Ефект от дейността им – не се справят с корупцията (3.6%), слабоактивни (3.4%), нямат обществено доверие (3.2%)

Първите две групи възпроизвеждат най-честите негативни внушения в медиите (а и разследвания за неправомерна дейност на някои фондации) – злоупотреба със средства и търсене на лична облага, както и заклеяването им като „чужди агенти“ с целия спектър от етикети в тази посока. Третата група е по-скоро резултативна, изразява разочарованието от несъответствието с по-високите очаквания, които се свързват с ГО.

Ако обобщим, в образа на ГО доминират позитивните характеристики – и като брой, и като натрупвания, и като концентрация. Тези резултати обаче изглежда, че се разминават със себеусещането на самия сектор, който смята, че е възприеман в много по-негативна светлина. Изследването на този феномен изисква отделни усилия, но още тук може да се отбележи, че обикновено негативните говорители срещу ГО са много по-шумни, използват хейтърски, заклеяващ език, силно емоционални думи, на границата с вулгарността, които се „запечатват“ в съзнанието на хората и които често се възпроизвеждат от социалните мрежи. Получава се нещо като омагьосана спирала, където негативизмът преминава на все по-високо равнище и с все по-бързи обороти. Той не излиза извън определени кръгове, но се използва целенасочено за „отстрелване“ на определени организации и инициативи. Ефективното противодействие е в продължаване

на системната работа на гражданския сектор, но и по-честото комуникиране на реалните му постижения (което ще видим по-долу).

Дотук бяха разгледани много косвени индикатори, които по различен начин отчитат позитивна промяна в обществените нагласи към гражданските организации. Самият факт, че различни индикатори, поставени в различен контекст и засягащи различни сегменти от дейността на сектора, показват сходно отместване, ни дава достатъчно изследователска убеденост да твърдим, че става въпрос за реален процес, а не за ситуативна статистическа вариация.

Концентриран израз на този процес са резултатите от обобщаващия въпрос, който задаваме за четвърти пореден път:

Фигура 12

Последното проучване през 2022г. показва нарастваща поляризация в отношението към ГО – 35% доверие (ръст от 4%) срещу 32% недоверие (ръст от 14%), за сметка на спад в неутралните мнения. През 2024г. тенденцията рязко се обръща – 47% доверие, 18% недоверие, 34% - без определено мнение.

Тези резултати съответстват на регистрираната и при други индикатори цялостна позитивна еволюция в отношението към сектора. Същевременно знаем, че при липсата на стабилна база (социален капитал на доверие между членовете на обществото, гражданска активност, разбиране и подкрепа от страна на държавата и основни политически партии) това отношение е доста лабилно и волатилно и лесно може да бъде променено. Мониторингът през следващите години ще покаже доколко стабилни са тези нагласи и дали могат да служат като изходна база за формиране на системно по-висока гражданска ангажираност.

В настоящия доклад ще се съсредоточим основно върху потенциалните фактори, определящи повишаващото се доверие и как те могат да бъдат запазени. Въпреки че не са били фокус на настоящото проучване², можем да открием четири групи фактори, които определят този позитивен развой:

- Систематичната и последователна дейност на ГО в поредицата от кризи през последните години. Обикновено общественото мнение реагира с известно закъснение на социалните процеси и при поддържане на устойчиви натрупвания, промяната на нагласите започва да става видима;
- Отслабване до известна степен на оглушителния негативизъм към ГО, който през последните две години се съсредоточи основно върху политическите протагонисти. Това отвори един прозорец на възможностите да станат по-видими усилията, кампаниите, проектите, вкл. предлаганите решения от страна на ГО;
- Регулярност и социална значимост на поредица от кампании и инициативи, които се утвърдиха като модел на действие, станаха разпознаваеми за обществеността и повишиха доверието в гражданския сектор;
- Открояване (вкл. във въпросника) на поредица от постижения на гражданския сектор, за които малко се знае и говори, но които имат ключово значение за осъзнаване и разбиране ролята на сектора;

Тези фактори не претендират за изчерпателност, възможно е да има и други. Същевременно, трябва ясно да си даваме сметка, че освен благоприятстващи фактори, са налице и бариери, както и контрапропаганда срещу сектора. Фокусът върху системната дейност и резултатите обаче е много мощен фактор за цялостна промяна на отношението към ГО. Оттам, за ограничаване на скептицизма, а в резултат - генериране на по-широка и осъзната гражданска ангажираност.

Във връзка с по-детайлния анализ на имиджа и доверието към ГО, в проучването бяха тествани 11 послания, свързани с резултати от дейността им в различни направления, за да се види каква е оценката за тях и дали те будят подкрепа, или обратното, се посрещат със скептицизъм и недоверие. Резултатите:

² Добре би било да се направят фокус групи специално на тази тема.

Фигура 13

Ще ви изброя няколко конкретни резултати от дейността на ГО в България. Моля ви за всяко едно да кажете дали го смятате за полезно и важно, или за малозначително, без особен ефект върху живота на хората: (%)		
	Полезно и важно	Малозначително, без особен ефект, не мога да преценя
Гражданските организации са организирали стотици хиляди доброволци за миналата 2023 г., които помогнаха при пожарите и бедствията в България, земетресението в Турция и други спасяващи операции.	92.2	7.8
В резултат на предложения за законодателни промени на организации за хора с увреждания бе приет закона за лична помощ, който осигурява допълнителна асистентска подкрепа на хората с увреждания.	91.9	8.1
Гражданските организации набират близо над 50 милиона лева годишно, които преобладаващо инвестират в образование, социални и здравни каузи.	88.6	11.4
Фондации на известни личности набраха средства в подкрепа на деца-таланти, благотворителни мачове в помощ на борбата с различни болести и други.	88.2	11.8
Много организации създават социални предприятия, в които намират заетост хора с увреждания, самотни майки в затруднено положение, бежанци и други уязвими групи.	88.1	11.9
Организации работещи за защита от домашно насилие успяха да променят законодателството, за да се гарантира по-добра координация между институциите при случаи на насилие.	87.1	12.9
Гражданските организации настояват за повече граждански контрол върху избора на регулатори и повече прозрачност в съдебната реформа.	81.9	18.1
В резултат на акции на природозащитни организации застрояването на плажовете Корал и Силистар бе спряно.	80.5	19.5
Организациите на българите в чужбина бяха активни в набиране на средства в подкрепа на редица социални проблеми в България.	79.2	20.8
Благодарение на разследванията на граждански организации се разкриват корупционни схеми във висшите етажи на властта, като „Апартаментгейт“, „Осемте джуджета“ и пр.	78.4	21.6
Граждански организации изискват налагане на повече контрол върху развитието на технологиите с изкуствен интелект.	70.7	29.3

База: Цялата извадка

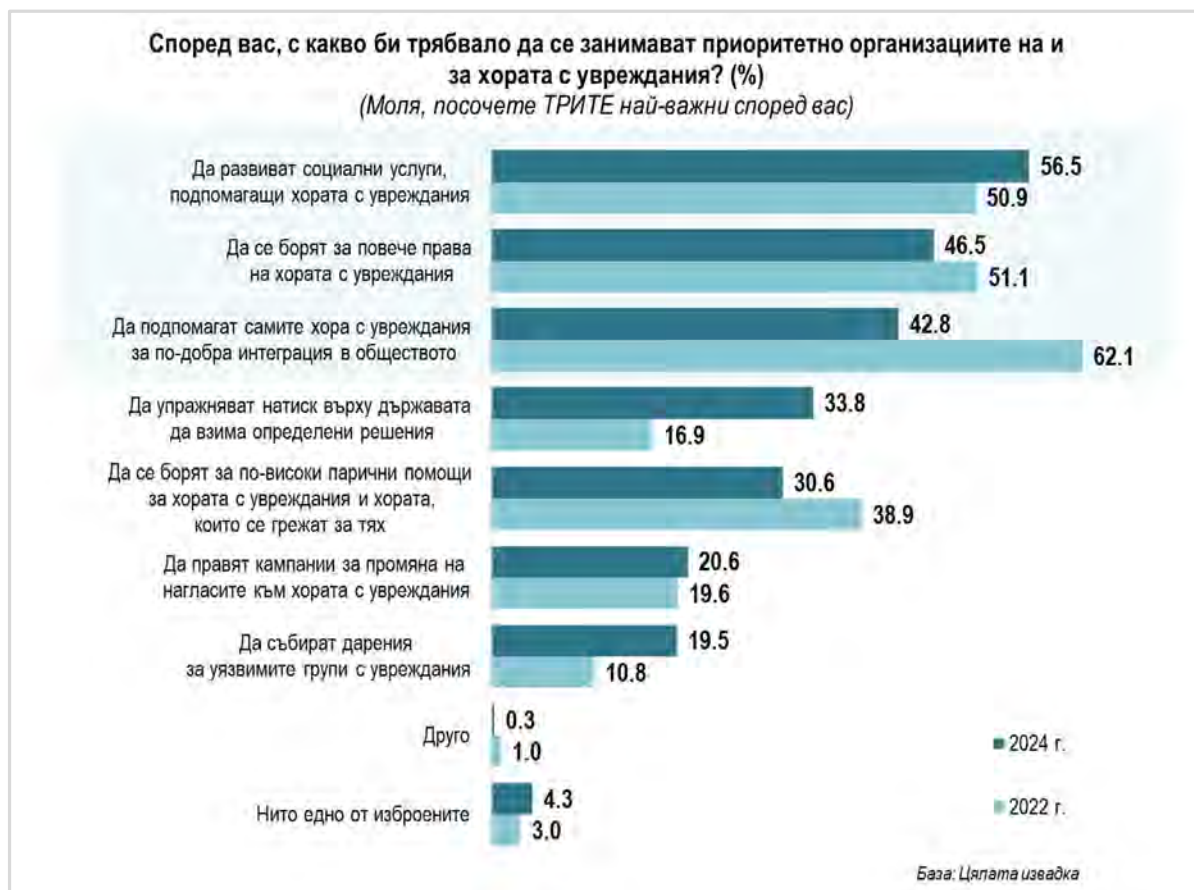
Както се вижда от таблицата, всяко едно от тях се оценява като „полезно и важно“ от 70% (най-ниското, по отношение на изкуствения интелект, който е все още много непозната тема за гражданите) до 92% от респондентите. Не повече от 18-21% определят отделните направления като маловажни, без особен ефект, или пък анкетираните не могат да преценят.

Ако приемем въпросника за една „чиста среда“, в която няма токсични наслагвания и манипулации, виждаме, че въпреки различните първоначални нагласи на хората, въпреки техните лични съмнения, политически обвързаности и биографичен път, оценката по всяко от тези направления е изключително висока. Изводът, който тук може да се направи, е основно по отношение на комуникацията и посланията – гражданският сектор се нуждае от много силни, ярки говорители, с акцент върху постиженията, за да не бъде изтласкван манипулативно в една изкривена реалност, разпалваща страховете на хората.

Ефектът от подобна позитивна комуникация е пряко видим във въпросника – запознаването с постиженията на сектора със сигурност е един от факторите, които повлиява изключително благоприятно доверието в него. Както вече беше отбелязано, позитивните тенденции проличават и в други индикатори, но най-същественният ръст е налице след информирането за резултатите от дейността на ГО.

След няколко години на силна гражданска и политическа активност на организациите на хора с увреждания, разбиранята на широката общественост за това с какво приоритетно те би трябвало да се занимават, се структурират в три основни направления:

Фигура 14

- ✓ Да развиват социални услуги, подпомагащи хората с увреждания (57%)
- ✓ Да се борят за повече права на хората с увреждания (47%) - възможности за работа, образование, облекчения при пътуване и пр.
- ✓ Да подпомагат самите хора с увреждания за по-добра интеграция в обществото - намиране на работа, социални контакти, участие в културни събития и пр. (43%)

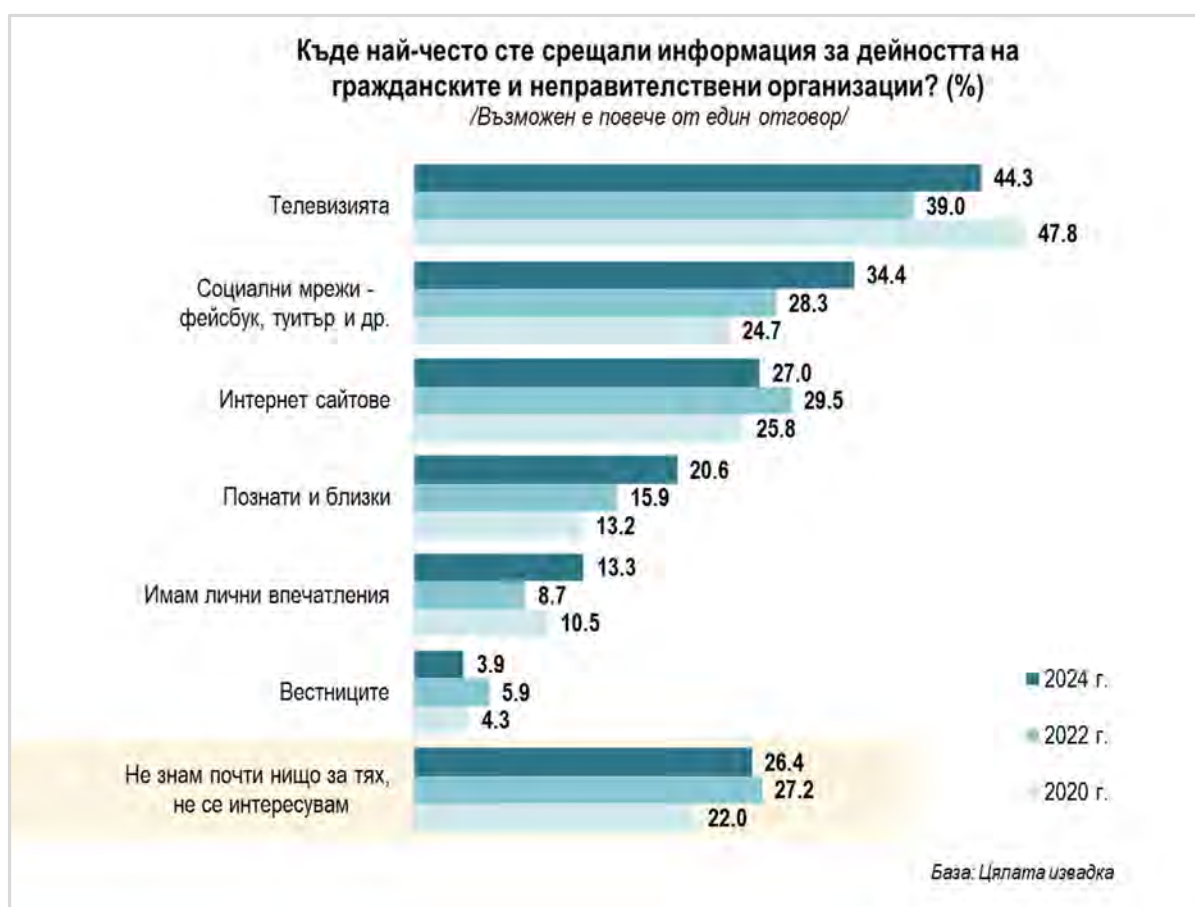
Две промени в нагласите правят особено силно впечатление: първо, спадът с почти 20 пункта в подпомагането на самите хора с увреждания и спадът с 9 на сто на борбата за по-високи парични помощи за тази група; второ, удвояването (от 17 на 34%) на хората, които смятат, че ГО трябва да упражняват натиск върху държавата да взема определени решения. Тъй като не всички хора са запознати с този специфичен сегмент от дейността на ГО е рано да се каже, дали тези промени са трайна тенденция, или не. За момента можем да обобщим, че отслабват нагласите организациите на и за хората с увреждания директно да лобират за получаването на определени финансови или други ресурси от потенциалните бенефициенти, а се увеличава разбирането, че трябва да се работи за изграждането на определени правила, вземането на мерки и ясни принципи, по които

тези хора да могат да живеят, да не изпитват враждебност от страна на средата и да се чувстват пълноценни в обществото.

5. Източници на информация и разпознаваеми форми на гражданска активност

Основните източници на информация за НПО сектора са телевизиите (44%), ръст от 5 процентни пункта спрямо 2022г.; на второ място са социалните мрежи (34%), които вече изпреварват интернет сайтовете (27%). Следва информацията от уста на уста, чрез познати и близки (21%). 13% споделят, че имат лични впечатления, а малко над 3 на сто се информират от вестниците.

Фигура 15

Информационната наситеност и интерес са на почти същото ниво като преди две години.

Тази промяна се потвърждава и от отговора на директния въпрос „повече позитивна, или повече негативна информация за ГО срещата в интернет“?

Фигура 16

Като цяло, според Вас, повече позитивни, или негативни информация и мнения се публикуват за гражданските и неправителствени организации? (%)

Съотношението между забелязалите позитивна и забелязалите негативна информация е 4:1 (36%:9%). Не е малък обаче дялът на хората (28%), според които информацията е почти поравно разпределена в двата полюса. Най-позитивна е информацията, която хората са получили от личните си впечатления, или от познати и близки (почти 60% я определят като изцяло позитивна). Най-поляризираны са впечатленията за информацията получена от интернет, следвана, в по-малка степен от телевизиите и социалните мрежи. Последните продължават да бъдат източник и на негативна информация за сектора, но интересът на хората с по-враждебни позиции към НПО отслабва през последната година, т.е. по-малко се търсят и по-малко споделят подобни „сензационно-враждебни новини“. Респективно, „мрежата“ започва да се изпълва в по-голяма степен от общностите, които споделят каузи и ангажираност, а не от тези, които работят срещу тях с конспиративни теории, или други манипулативни инструменти.

В настоящото проучване, със стремеж да подпомогне публичната дейност на сектора, беше включен и блок от няколко въпроса, целящ да установи чии инициативи и с кои инициатори привличат в най-голяма степен общественото внимание.

Фигура 17

Както се вижда от *Фигура 17*, най-голям отзвук (76%) имат широко популяризираните акции и инициативи било то за набиране на средства, било за доброволен труд, залесяване или почистване на природни местности, подкрепа за хора с проблеми и пр. Като правило тези акции са широко отразявани, печелят обществено внимание и доверие и респективно са най-разпознаваеми. Урокът, който може да бъде извлечен е, че най-ефективният начин за позитивно популяризиране дейността на ГО са по-широките и предварително организирани акции насочени към дадена кауза (възможно е те да са на обединение от организации, с което мащабността на каузата придобива още по-силно измерение). Те не могат или много трудно могат да бъдат negliжирани и обезценени от противниците на сектора, а именно чрез тях се акумулира значително обществено доверие.

След тях, в низходящ ред се нареждат – инициативи на НПО (70%), на известни личности (62%), на големи компании/ фирми (53%). Несъмнено през периода, благодарение на сътрудничеството с медиите, част от каузите на ГО са достигнали до по-широка аудитория, което съответства и на по-високата интензивност в информирането на хората.

Акциите в полза на дадена кауза са в еднаква степен разпознаваеми от анкетираните, независимо от начина на информиране за дейността на ГО. При останалите форми обаче е налице разлика. Информиращите се основно от телевизии значително по-малко знаят за дейности, осъществявани от неправителствения сектор, известни личности, или компании. Обратното, последните три са значително по-разпознаваеми за информиращите се от социални мрежи и интернет, където очевидно текат по-активни кампании, осъществявани от различните субекти.

По-прецизните профили в начина на информиране могат да бъдат използвани при по-внимателно таргетиране и планиране на кампаниите, но общата тенденция е ясна – налице е по-висока степен на информираност за дейността на сектора, отколкото преди няколко години. Колкото повече структурирана информация и колкото по-ясно

формулирани постижения, ефекти от дейността на сектора се разпространява, толкова повече тя би съдействала за повишаване на доверието в него.

III. ОБОБЩЕНИЕ И ОСНОВНИ ИЗВОДИ

Четвъртото поред проучване на обществените нагласи към неправителствения и граждански сектор, провеждано от Алфа Рисърч по поръчка на БЦНП потвърждава поредицата от позитивни тенденции, регистрирани още през 2022г.

Позитивните тенденции са в следните направления:

- Постепенно, но непрекъснато повишаване на гражданската активност сред пълнолетното население. Дарителство, доброволчество, участие в петиции, подписки, общи събрания с фокус решаването на конкретни проблеми бележат най-съществен ръст. Същевременно е налице общо снижаване в дела на хората, които не са имали никаква форма на гражданско участие през последната година – от 51% на 41%. Т.е. определено може да се говори за цялостен ръст на гражданската активност, за излизане от един критичен минимум, отвъд който при благоприятни условия може да се очаква по-нататъшно разширяване на обхвата и интензивността на тази активност.
- Увеличаване на усещането за представителство – за първи път хората, които се чувстват представени от някоя неправителствена организация доминират над тези, които не се чувстват представени (38%:25%). Това е един от най-силните противодействащи фактори на пропагандата, насочена срещу неправителствения сектор, макар, за жалост, представителството не винаги да се артикулира публично, поради което остава скрито и подвластно на т.нар. „спирала на мълчанието“. Ето защо в своите публични комуникации ГО в много по-голяма степен трябва да подчертават кого представляват, какви проблеми се опитват да решават, за кого те биха били от полза и пр.
- Съществен ръст в оценките за експертизата и капацитета на неправителствения сектор (от 8 до 17 на сто). Като обща тенденция, представителите на гражданското общество и бизнеса акумулират нарастващо доверие. Точно обратният процес се наблюдава при политически обвързаните длъжности, които на фона на управленската криза през последните две години губят доверие. Завоюването на този добър стартов потенциал задължава експертите от сектора не само да поддържат висока професионална експертиза, но и да бъдат изключително активни, за да компенсират дефицитите, които нестабилното и конфликтно управление произвежда.
- Подобряване на публичния имидж на гражданските организации. В характеристиките, които хората свързват с тях и като количество, и като обхват, и като интензивност започват да доминира позитивното съдържание. Отрицателните черти не са изчезнали, но са значително притъпени, в резултат и от известно отслабване на негативизма срещу тях, изместен от конфронтацията между политическите протагонисти. Този „прозорец на възможностите“ би следвало да се използва много по-активно от ГО в публичната им комуникация за популяризиране на ясни и конкретни послания за ефекта от тяхната дейност върху живота на различни обществени групи.
- Цялостен ръст на доверието към гражданските организации – достига 47% доверие (повишение от 12 процентни пункта). Мониторингът през следващите години ще покаже доколко стабилни са тези нагласи и дали могат да служат като изходна база за формиране на системно по-висока гражданска ангажираност, но

към момента могат да бъдат открити четири групи фактори, които определят този позитивен развой: 1/ систематичната и последователна дейност на ГО в поредицата от кризи през последните години; 2/ отслабване до известна степен на оглушителния негативизъм към тях; 3/ регулярност и социална значимост на поредица от кампании и инициативи, които се утвърдиха като модел на действие, станаха разпознаваеми за обществеността и повишиха доверието в гражданския сектор; 4/ по-силно публично оповестяване на поредица от постижения на гражданския сектор, за които малко се знае и говори, но които имат ключово значение за осъзнаване и разбиране ролята на сектора.

Предизвикателства пред гражданския сектор:

Въпреки тези позитивни тенденции, пред сектора остават значително на брой социални предизвикателства, само преодоляването на които може да гарантира устойчиво доверие към него и цялостно нарастване на обществената активност и ангажираност. По-долу са открити по-важните от тях:

- Продължаващо относително слабо приемане и идентифициране с либералните демократични ценности, сред които тези за правата на личността, свободата на изразяване на мнение, правото на глас, върховенството на закона пред традиционните ценности. Същевременно, се засилва тенденцията, регистрирана още през 2022г., част от тези ценности да се „вземат на въоръжение“ от десни, консервативни, или близки до националистически идеологии привърженици и изправени от демократичните им предпоставки, да се обръщат срещу автентичните им носители (на принципа, че всеки има право на публично мнение, независимо дали се базира на факти, лъжа, или манипулации).
- Много ниска степен на доверие между членовете на обществото. Многобройни проучвания през последните години показват, че едно общество е толкова успешно, колкото по-силен е социалният капитал в него, т.е. равнището на доверие между неговите членове. В България доверието остава ограничено практически единствено до членовете на най-близкия семеен и роднински кръг, което подхранва затварянето в традиционните ценности и подозрителността към всякаква външна, незаинтересована и неориентирана към лично благо дейност, на каквато се опират гражданските организации. Допълнително, чисто манипулативното поддържане на поляризация, противопоставяне и недоверие през годините на политическа криза е *par excellence* механизъм за упражняване на неправомерна власт върху индивида. В такава среда работата на гражданските организации, които по презумпция и по правило се основават на граденето и поддържането на социални общности между хора, обединени около кауза и ценности, а не на роднински връзки, е изключително трудна. Поради това, извън конкретните каузи, за които се борят, мета-задачата пред тях е да работят за възстановяване на доверието в обществото, за сцепление и изграждане на смисъл от общите действия.
- Анализът показва, че в обществото са налице два противоположни процеса – увеличаване на обхвата и интензивността на групите, които по един или друг начин са ангажирани с каузи (активните хора живеят и в активна среда, имат референтни кръгове, които имат същия тип гражданско поведение), но и

съществуването на огромни пространства, своего „социални пустини“, където не само липсва подобна активност, но няма и примери, които да доведат до заразяване и ентузиазиране на нови съмишленици.

- Сериозно предизвикателство продължава да бъде активността, или по-точно, пасивността и апатията на младите хора, които за разлика от поколението на сегашните 40-60 годишни, участвали в своята младост в големите политически протести и промени (1989 – 1997) никога не са били масово въввлечени в ярка политическа и гражданска кауза, нито пък като връстниците си в западните университети, участва в дебатите по големите актуални социални проблеми. Без политическа и гражданска социализация на младото поколение е налице сериозен риск от силно стесняване на демократичната гражданска база в следващите години. Другата очевидна слабост са силните регионални разлики, особено видими в местата с най-възрастно, намаляващо и зависимо население.
- Етатистките настроения в обществото продължават да бъдат силни, макар и гражданските организации вече да са си извоювали определено поле на видимост – и като подпомагачи решаването на проблеми, с които държавата не може сама да се справи, и като упражняващи натиск и контрол за гарантиране правата на личността и отделни социални групи. Дългосрочното предизвикателство пред неправителствения сектор е влошаващата се демографска ситуация в България, която увеличава дела на икономически зависимите от държавата хора. Част от младите хора, особено тези с по-ниско образование, също проявяват подобна склонност, което освен че снижава солидарността с други уязвими групи (бежанци, хора в неравностойно положение и др.), прави по-трудно привличането им за граждански каузи, изискващи по-висока политическа и гражданска култура. Което още веднъж потвърждава необходимостта гражданските организации да работят за (и ясно да показват публично) промяната на средата, на разбирането за общност и на ангажираността на хората. Без активна публична комуникация на тяхната дейност, регистрираните в момента позитивни тенденции, могат лесно да бъдат отслабени и дори да претърпят регрес.